

Varga Gergő

A roma népesség munkaerőpiaci-területi esélyei a Nagykanizsai járás területén

Regional Labour Market Opportunities of the Roma Population in the Nagykanizsa District

ABSZTRAKT

A jelen vizsgálat átfogó célja a munkavállalási korú roma népesség munkaerőpiaci helyzetének, elsősorban jövedelmi, mobilitási és motivációs viszonyainak vizsgálata a Nagykanizsai járásban. A tanulmány módszertanilag alapvetően két pillérre épít. Egyrészt szekunder forrásokra, vagyis a hazai és nemzetközi szakirodalomra és statisztikai adatokra, másrészt primer forrásokra, amelyeket egy, a vizsgált járásban élő munkavállalási korú cigány nemzetiségűek körében, 102 fő bevonásával folytatott kérdőíves felmérés biztosított. A kutatás eredményei feltárták a vizsgált csoport foglalkoztatási helyzetének területi aspektusait. Az ún. relatív mutató és az inaktivitási arány alapján a járás keleti és észak-keleti része a leghátrányosabb helyzetű. A megkérdezettek képzettségi és jövedelmi szintje nagyon alacsony, utóbbiban komoly szerepet játszik a közfoglalkoztatásban résztvevők és az álláskeresők magas aránya. A jövedelmi problémák nagymértékben befolyásolják a megkérdezettek mobilitási készségeit és képességeit. A vizsgálat eredményei hasznosnak bizonyulhatnak a járási szintű foglalkoztatási és területfejlesztési koncepciók, továbbá a járási székhely integrált településfejlesztési stratégiájának elkészítésében.

ABSTRACT

The overall aim of the present study is to examine the labour market situation of the working age Roma population, primarily the income, mobility and motivation conditions in the Nagykanizsa district. Methodologically the study is based on two pillars. On the one hand, secondary sources, ie. the domestic and international literature and statistical data, and on the other hand, primary sources provided by a questionnaire survey of 102 Roma of working age living in the studied district, involving 102 people. The results of the research revealed the territorial aspects of the employment situation of the examined group. According to the so-called relative indicator and inactivity rate, the

eastern and northeastern parts of the district are the most disadvantaged. The level of education and income of the respondents is very low, in the latter the high proportion of jobseekers and participants in public employment programmes plays a significant role. Income disadvantages greatly affect the respondents' willingness and abilities to move. The results of the study may prove useful in the preparation of district-level employment and regional development concepts, as well as the integrated settlement development strategy of the district centre.

Kulcsszavak: munkaerőpiac, roma népesség, foglalkoztatás, mobilitás

Keywords: labour market, Roma population, employment, mobility

BEVEZETÉS

Magyarországon a munkanélküliség az egyik legégetőbb társadalmi és egyben gazdasági probléma. A munkanélküliségi ráta szempontjából Zala megye Nagykanizsai járása napjainkban nem a leghátrányosabb területek egyike Magyarországon, azonban az itt élő marginalizált társadalmi csoportok, mint a jelen vizsgálat fókuszában lévő cigányság munkaerőpiaci helyzete is jelentős eltéréseket mutat megyei és járási viszonylatban. A térség munkaerőpiaci helyzetének javítása érdekében az itt élő roma népesség foglalkoztatási helyzetének ismerete és stabilizálása elengedhetetlen. A tanulmányban vizsgált hátrányos helyzetű álláskereső és hátrányos helyzetű térségek számottevő problémájára több Európai Unió és magyar országos szintű stratégiai összefoglaló dokumentum is rávilágít.

Az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió (OFTK) az ország társadalmi, gazdasági, ágazati és terület fejlesztési igényeiből kiindulva egy hosszú távú jövőbeni koncepciót és fejlesztéspolitikai tervet irányoz elő. A koncepcióból fontos kiemelni a roma népesség társadalmi és munkaerőpiaci integrációjának, illetve reintegrációjának támogatási szándékát. Ezzel egyidejűleg a térbeli kirekesztődés csökkentése, és idővel annak felszámolása a cél (OFTK, 2014). A dokumentum mindemellett a romák által nagyobb arányban lakott térségek fejlesztésére is fogalmaz meg fejlesztési prioritásokat (OFTK, 2014).

Az 1980-as évekig a magyarországi cigányság és hazánk teljes népessége közötti foglalkoztatási mutatók szinte elenyésző különbséget mutattak. A szocialista gazdaság a teljes foglalkoztatást célozta meg, összeomlása nagymértékben sújtotta a cigány népességet is. A roma lakosság munkaerőpiacról való kiszorulásának okai között szinte állandó jelleggel felsorolják a szakképzettség hiányát, a területi egyenlőtlenséget és a diszkriminációt (Szabóné, 2008). Magyarországon az 1989/90-es évek után az előzően fennálló politikai rendszer és gazdasági kapcsolatok megváltozásával nagymértékben növekedett a munkanélküliek aránya. A rendszerváltozás után a nagy tömegeket érintő munkanélküliség a gazdasági és társadalmi folyamatok között az egyik legégetőbb problémává nőtte ki magát.

Bánfalvy Csaba (1991) a rendszerváltozás évei után az elsők között ír a munkanélküliségről Magyarországon. Rámutat, hogy a modern piacgazdaságokban a magas munkanélküliségi ráta az adott ország gazdasági fejlődését nehezítheti. Tímár János 1992-es kutatásában is a munkanélküliséget vizsgálja, többek között a jelenség gazdaságpolitikai kapcsolatrendszerét. Tanulmányában a nemzetközi tapasztalatok alapján is vizsgálja a fennálló foglalkoztatáspolitikai helyzetet és az estleges

tennivalókat. Frey Mária és Gere Ilona (1992) munkájukban kitérnek az álláshiány, társadalomra gyakorolt hatásaira és arra a morális válságra, amely legnagyobb mértékben az eredménytelenül állást keresőket érinti. A leghátrányosabb helyzetű álláskeresők esetében az életkörülmények javítását többek között a közhasznú foglalkoztatás és munkahelyteremtés támogatásában látják.

Logikai sorban szorosan ide kapcsolható Schwertner János (1994) és Tímár János (1997) tanulmánya is. Mindketten a munkaerőpiac belső struktúrájának átalakulását értékelik, azonban utóbbi szerző területi alapú vizsgálatot is folytat. A kilencvenes évektől megszorodtak a területi jellegzetességeket feltáró kutatások: Dövényi Zoltán (1994) a főváros, míg Aradi Mária (1995) Borsod-Abaúj-Zemplén megye munkanélküliségi helyzetét elemezték. A társadalmi-gazdasági különbségek területi struktúrájának alakításában mindig kiemelt szerepe volt a humán erőforrás foglalkoztathatóságának, képzettségének (Nezdei, 2017). Itt említendő ugyanakkor, hogy az erős identitással jellemezhető nemzetiségek jelenlétének nem csak népességmegtartó képessége, de komoly munkaerőpiaci stabilizáló szerepe is lehet (Szenyéri, 2019).

A területi differenciáló faktorok feltárásában mérföldkőnek számított Ábrahám Árpád és Kertesi Gábor (1996) vizsgálata, amely egy intertemporális statisztikai modell segítségével tárta fel a munkanélküliség regionális egyenlőtlenségeit. A tanulmány eredményeiben vizsgált körzetek átlagos iskolázottsági szintje mellett a cigány népesség aránya bizonyult döntő tényezőnek a munkanélküliség területi különbségeinek alakulásában.

Bár már a fentebb említett munkákban is megjelentek hasonló megközelítésű módszerek, már ekkor kiemelt szerepet kaptak a csoportspecifikus kutatások. Itt említendő többek között Frey Márai és Gere Ilona (1992) munkái, amelyek a munkanélküliség által különösen veszélyeztetett, és a társadalom perifériáján élő csoportok helyzetét értékelik.

Az ezredfordulót követően a munkaerőpiaci kutatások száma megsokszorozódott. Egyre több csoportspecifikus és a földrajzi térszegmenseket alapul vevő tanulmány jelent meg. Amellett, hogy a kutatók hátrányos helyzetű területeket és csoportokat is vizsgáltak (Bank, Rudl, Tésits, 2003), többek között arra a kérdésre is keresték a választ, hogy milyen okok állnak a hátrányos helyzet mögött, illetve milyen megoldásokat alkalmaznának e csoportok helyzetének javítására. A roma népesség foglalkoztatási stabilitásának és munkaerőpiaci esélyeinek korcsoportok, nemek és végzettség szerinti vizsgálatai konkrét társadalmpolitikai intézkedésekre is javaslatot tesznek (Kertesi, 2005). A nonprofit alapú gazdasági önszerveződések mellett kiemelt figyelmet kap az iskolázottság, mivel a szerkezeti problémák miatt az iskolázatlanok nehezen, vagy alig foglalkoztathatók (Kertesi & Varga, 2005).

Tésits Róbert (2003) Baranya megye három kistérségével (Komló, Sellye és Szentlőrinc és térségeik) foglalkozik, amelynek során olyan következtetésekre jut, hogy az egyes vidéki térségek egyik legfontosabb problémája talán nem is a települések nagysága, hanem sokkal inkább a földrajzi elhelyezkedésből adódó hátrányok. Ilyen problémák a megyeszékhelytől való távolság, a közlekedési infrastruktúra hiánya, vagy rossz állapota, a társadalmi szolgáltatások hiánya, valamint a tömegkommunikáció fejlettségi szintjének elmaradottsága. Ezek az eredmények egybevágóan Obádovics Csilla (2004) doktori értekezésében olvashatókkal. A szerző a vidéki munkanélküliség térségi megoszlását kutatva, arra a következtetésre jutott, hogy a ruralitás önmagában nem jelent feltétlenül hátrányos

helyzetet, de a munkahelyek hiányával, a városoktól való nagyobb távolsággal és a kedvezőtlen demográfiai jellegzetességekkel együtt már nagyobb az esélye az instabil munkaerőpiaci helyzetnek.

Apró Antal Zoltán (2002) a roma népesség munkaerőpiaci helyzetét mutatja be az államigazgatási szervezet cselekvéseinek tükrében. A hagyományos mesterségekkel bíró cigány családok az erőltetett iparosítás miatt nehéz helyzetbe kerültek. A szocialista iparosításnak megfelelő képzések iránti igény a rendszerváltást követően megcsappant, újra a perifériára sodorva őket.

Az Európai Unió csatlakozás előtt és annak következtében előterébe kerültek a hátrányos helyzetű csoportok és területek felzárkóztatására irányuló munkák. Apró Antal Zoltán (2002) az állami és a civil szervezetek a hátrányos helyzetű csoportok felzárkóztatására irányuló erőfeszítéseit vizsgálta. Ehhez hasonló vizsgálatot készített Balcsók István és Baranyi Béla (2004) a határon túlról Magyarországra érkező külföldi munkavállalók között. Cserné Adermann Gizella és munkatársai (2006) már a hátrányos helyzetű munkavállalók mellett a képzési programok és képzési központok szerepét is vizsgálja, amely során felhívják a figyelmet a személyre szabott képzési programok fontosságára. Alpek Levente és Tésits Róbert (2019) munkájukban az Interreg- és az IPA-programok hatásait vizsgálják több dimenzióban, érintve a Dráva menti térség munkaerőpiaci-területi sajátosságait.

Az EU-csatlakozást követően mind a szakpolitikában, mind pedig a kutatásokban a közösségi ajánlásoknak való megfelelés került előtérbe. A hazai foglalkoztatáspolitikai célkeresztjébe a foglalkoztatási szint növelése és az esélyegyenlőség megteremtése került, fókuszban a hátrányosan érintett társadalmi csoportokkal (Öry, 2005). A vizsgálatok egy jelentős része az atipikus foglalkoztatási formákban (elsősorban a távmunkában, az önfoglalkoztatásban és a részmunkaidős foglalkoztatásban) rejlő felzárkóztatási lehetőségeket tárta fel (Tésits, 2005; Tésits & Bokor, 2000; Tésits & Bokor, 2005a; Tésits & Bokor, 2005b; Tésits, Székely, Apró & Mátrai, 2005).

A 2008-ban kezdődő gazdasági válság Magyarországon is kifejtette hatását (Kuddo, 2009). A válság okozta kihívásokra hazánk különböző térségei eltérő módon reagáltak, Zala megye területe több tekintetben is sajátos utat járt be. A térség az ún. kevert fragilitású típusba tartozott, települései a munkaerőpiaci sérülékenységet tekintetében rendkívül heterogén képet mutattak, amely felveti a térség munkaerőpiacának komplex vizsgálata szükségességét, ideértve a jelen elemzés tárgyát képező Nagykanizsai járás munkaerőpiaci jellegzetességeinek területi alapú vizsgálatát is (Alpek & Tésits, 2014). Lőcsei Hajnalka (2010) és Faluvégi Albert (2010) kutatásaikban hangsúlyozzák, hogy a földrajzi elhelyezkedésnek egyre hangsúlyosabb szerepe van a társadalmi egyenlőtlenségek alakulásában. A gazdasági válságot követően sem csökkentek a különböző hátrányos helyzetű csoportokra fókuszáló vizsgálatok. Tésits Róbert és Alpek Levente (2013) a képzettség, Koncz Katalin (2011), Hajdú Dávid és Koncz Gábor (2015) a nemek különbségeit vizsgálták a foglalkoztatás terén, míg Vitányi Ferenc (2013) a cigányság munkaerőpiaci esélyeit növelő tényezőket értékelte.

A hátrányos helyzetű csoportok mobilitásvizsgálata rámutatott a hátrányos helyzetű térségben élő munkavállalási korú népességnek az objektív és szubjektív mobilitási tényezők által okozott munkaerőpiaci hátrányaira (Alpek, Tésits & Bokor, 2016). A mobilitás jelentőségét hangsúlyozza, hogy ez a tényező országos szinten a foglalkoztathatóság dimenziójában a harmadik legerőteljesebb területi differenciáló faktorként jelent meg szorosan követve a képzettség és a gazdasági aktivitás és foglalkoztatás kérdéskörét (Alpek & Tésits, 2019).

A fenti szakirodalmi eredmények tükrében a jelen dolgozat célját képezi egy hazánkban halmozottan hátrányos helyzetű társadalmi csoport, a roma népesség munkaerőpiaci helyzetének feltárása a Nagykanizsai járásban. A dolgozat bemutatja az egyik leghátrányosabb helyzetű csoport álláskeresőinek anyagi helyzetét, képzettségi viszonyait (a munkavállalók hajlandóságát ennek javítására), mindemellett kitér munkavállalás terén a bérezésére, a munkaidőre, illetve a preferált munkakörökre és a munkavállalás terén lévő mobilitásukra is. Külön figyelmet fordítunk az álláskeresők munkavállalásával, munkaidejével és a bérezéssel kapcsolatos preferenciáira. A vizsgálat célrendszerét alkotó kérdéskörök az alábbiak:

- Mennyire jelent súlyos problémát a Nagykanizsai járásban élő cigányság körében a munkanélküliség?
- A munkaerőpiaci részvétel szerint a megkérdezett cigány lakosság mely szektorokban és foglalkoztatási szférákban tud elhelyezkedni?
- Milyen anyagi helyzetben él a célcsoport a Nagykanizsai járásban?
- A közfoglalkoztatás mennyire elterjedt a vizsgált személyek körében?
- Milyen mobilitási preferenciákkal vagy motivációkkal rendelkezik a mintában szereplő Nagykanizsai járásban élő cigány lakosság?
- A megkérdezett munkavállalók munkahelyükön tapasztalnak-e valamilyen negatív megkülönböztetést?

MÓDSZEREK

A jelen vizsgálat egyaránt épít primer és szekunder forrásokra. A szekunder források felhasználására főként a hazai szakirodalmon keresztül a térség foglalkoztatási és munkaerőpiaci helyzetének elemzése során került sor. A területi egyenlőtlenségeket fókuszba állító vizsgálat épít a Központi Statisztikai Hivatal (KSH), a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (NFSZ) és Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR) adataira is. A foglalkoztatási problémák bemutatásához az inaktív aránya mellett az ún. relatív mutatót (nyilvántartott álláskeresők/munkavállalási korú népesség) került felhasználásra.

A dolgozatban a szekunder forrásokon túl kiemelt szerepet kaptak a primer források. A komplex kérdőíves felmérés célcsoportját a Nagykanizsai járásban (1. ábra) élő, aktív korú roma népesség képezte, amely csoport lekérdezésére terepbejárás keretében történő véletlen mintavételezéssel került sor. A roma nemzetiséghez tartozás a jelen tanulmányban önbevallás alapján került meghatározásra. A cigányság lélekszáma ugyanakkor vitatott kérdés a témakört kutatók körében. Egyetértés a gyorsan növekvő lélekszám tekintetében van, amelynek hátterében a reprodukciós ráta mellett az identitásnak a növekvő mértékű felvállalása is áll. A heteroidentifikáción alapuló vizsgálatok a népszámlálási adatok több mint kétszeresét is mutathatják (Pásztor & Péntes, 2018). Tekintettel arra, hogy a roma népesség pontos létszámáról és demográfiai jellegzetességeiről a vizsgált évre és területi felbontásban nem áll rendelkezésre az alapsokaságról adat, a megkérdezettek részarányát a 2011-es népszámlálásban közölt roma népesség számához (2246 fő) viszonyítva adjuk meg. Ennek megfelelően a vizsgálatba vont 102 fő hozzávetőlegesen az alapsokaság 4,5%-át képezi.

A kérdőív kérdései kitértek a demográfiai paramétereken túl, a célcsoport munkaerőpiaci részvételére, a munkaerőpiaci preferenciáikra, a mobilitási helyzetére valamint a munkahelyi körülményeikre is. A megkérdezettek között enyhe férfitöbbség látszik, (52%), többségük középkorú (45 és 55 év). Az alacsonyabb iskolai végzettségűek felülreprezentáltak, részarányuk a megkérdezettek közel kétharmada. A megkérdezettek egyötöde él városban, munkaerőpiaci státuszuk szerint megközelítőleg 70%-uk alkalmazottként dolgozik.

A kitöltés papíralapon történt, az összesített adatok feldolgozása Microsoft Office Excel táblázatkezelő program segítségével zajlott. A kérdőíves felmérés mellett nem strukturált interjút is készítettünk, két a Nagykanizsai járásban élő (Galambok és Zalakaros) és dolgozó egyéni vállalkozóval. Az interjú keretein belül kitértünk az általuk alkalmazott főleg roma nemzetiségű munkavállalókkal kapcsolatos tapasztalataikra.

1. ábra. A Nagykanizsai járás településeinek áttekintő ábrája

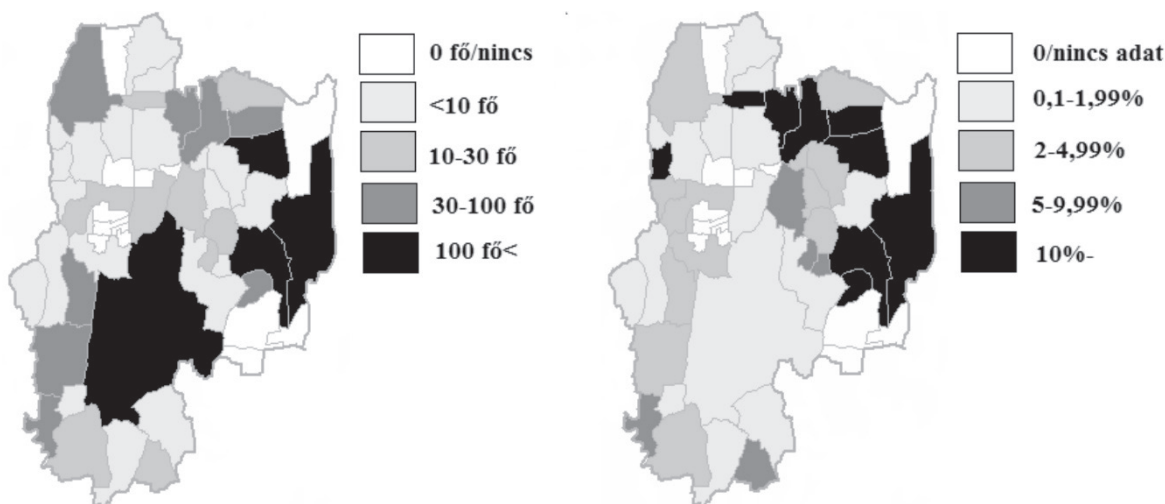

EREDMÉNYEK

A romák munkaerőpiaci esélyeinek területi egyenlőtlenségei

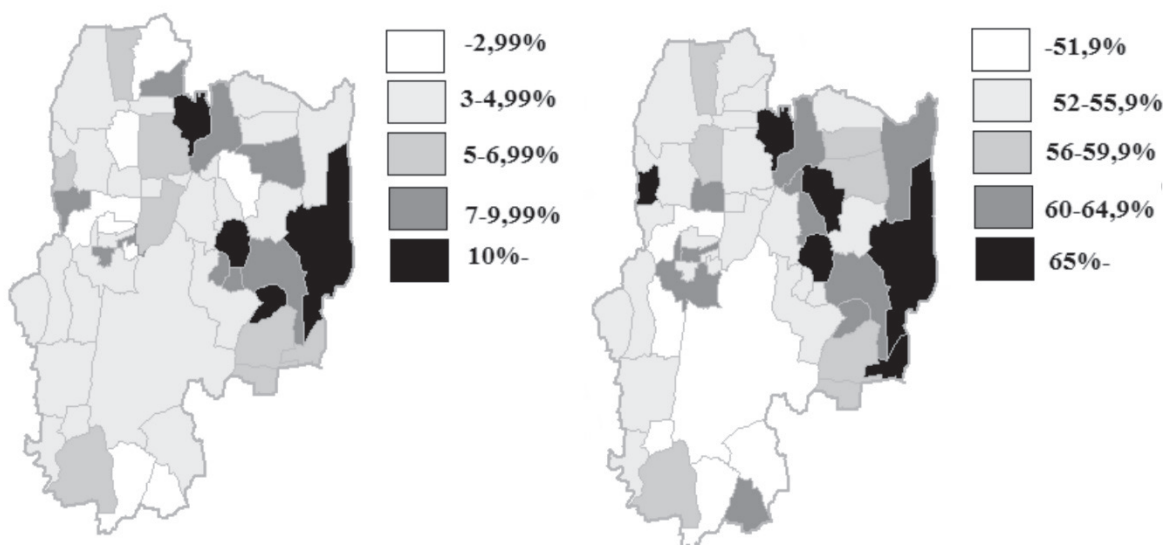
A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint Zala megye lakosságának mintegy 2,5%-a roma nemzetiségű. A Nagykanizsai járásban a megye cigány népességének kb. egyharmad része él, a legnagyobb számban a járási székhelyen, illetve a térség keleti részén Zalakomár, Galambok és Garabonc településeiben (2. ábra).

2–3. ábra. A cigány lakosság száma és aránya településenként a Nagykanizsai járásban, 2011-ben.
(Adatok Forrása: KSH alapján saját szerkesztés)

Az ún. relatív mutató alapján a nyilvántartott álláskereső a járás keleti és észak-keleti településeiben élnek legnagyobb arányban, ez a térség jellemezhető a legkedvezőtlenebb munkaerőpiaci helyzettel. Az érintett települések nagy részében a munkanélküliség kétszeresen is meghaladja az országos átlagot (4. ábra). A térség legrosszabb foglalkoztatási helyzetben lévő települései Csapi, Kerecseny, Zalaszentjakab és Zalakomár, ezen településeken kívül azonban még kimondottan kedvezőtlen helyzetben van Galambok, Kistréce, Hosszúvölgy, Zalasárszeg, Garabonc, Alsórajk, Orosztony és Bocska is (4. ábra). A relatív mutató tekintetében, a székhely jobb megközelíthetősége, az osztrák határ közelsége, a korstruktúra eltérő jellegzetességei, valamint a képzettség magasabb foka miatt a járás nyugati térségében a munkaerőpiaci helyzet kedvezőbb képet mutat (4. ábra).

4–5. ábra. Az álláskereső relatív mutatója, (2019)¹ és az inaktívok aránya (2011)
(Adatok forrása: NFSZ és a KSH alapján saját szerkesztés)

¹ Havi mutatók összesítése településenként.

A fentebb ismertetett mutató mellé szorosan kapcsolható az inaktivitás mértéke. Ennek tekintetében is kirajzolható az a kép, amely szerint a járás keleti és észak-keleti fele hátrányosabb helyzetű. A gazdaságilag inaktívak nagyobb aránya hozzájárul a térség települései hátrányosabb helyzetéhez (5. ábra).

A hátrányos helyzetben lévő csoportok – jelen esetben a roma népesség – szempontjából, a korszerkezet mellett ugyancsak fontos a gazdaságilag aktív népesség elhelyezkedésének területi jellegzetessége. Megyei szinten a cigány népesség kétharmada gazdaságilag inaktív, amely a teljes népesség viszonylatában számolt értékhez képest (53%) súlyos elmaradást mutat (KSH, 2011). A roma népesség többszörösen hátrányos helyzete (képzettsége, lakóhelyi adottságai, egészségi állapota, foglalkoztathatósága, illetve a foglalkoztatási diszkrimináció) miatt területi egyezés mutatkozik települési arányuk és a munkanélküliség jellegzetességei között (3. ábra). Az utóbbi jelenség csak primer vizsgálat révén mutatható ki, a járásban élő, a jelen vizsgálatban megkérdezett munkavállalási korú romák 27%-át érintette (többnyire vagy teljes mértékben) a negatív megkülönböztetés, valamint több mint egyharmaduk tapasztalt diszkriminációt közeli munkatárs esetén. Ennek egyik következménye lehet a munkaerőpiacról való kiszorulásuk mellett a kevésbé jól fizető munkakörök betöltése, amely tovább súlyosbítja a kedvezőtlen társadalmi-gazdasági helyzetüket.

Foglalkoztatásuk tekintetében, az ágazati súlyokkal összhangban domináns pozíciót foglal el a szolgáltatási szektor. Az ipari foglalkoztatásuk döntően a járási székhelyre koncentrálódik, ahol a bútór-, műanyag-, illetve villamosgép-ipari üzemek találhatóak. Zalakaros és környékén élők számára a város relatíve sok munkahelyet tud biztosítani, elsősorban szezonális jelleggel, azonban az alacsonyabb szakértelmet kívánó munkakörök (takarító, felszolgáló, eladó, cukrász) bérszínvonala elmarad az átlagtól. Ez, illetve az utazással kapcsolatos költségek nem teszik népszerűvé a kisvárosban a munkavállalást. A legnagyobb foglalkoztatók az önkormányzatok, a munkavállaló válaszadók több mint 40%-a dolgozik közmunkaprogramban.

A cigányság anyagi helyzete és az elvárt jövedelmek alakulása

A cigányság körében súlyos problémát okoz az alacsony jövedelemszintből, továbbá az inaktivitásból adódó szegénység, illetve ennek életkörülményeket érintő következményei. A helyzetet súlyosbítja, hogy a foglalkoztatási problémák, a relatív jövedelemszint tartós leszakadása a legnagyobb roma arányú lakossággal rendelkező települések válságát eredményezi, amely területi koncentrációt mutat (Pásztor & Péntes, 2012). Országos szinten a falvak és a vidéki városok között alig mutatható ki különbség, leszámítva a főváros környéki háztartásokat, ahol a jövedelemszint meghaladja a vidéki cigány háztartásoknál mért szintet. Bár egyes településeken belül is alakulhatnak ki válságterületek, az éles határvonalak sokkal inkább települések és régiók között húzódnak meg (Janky, 2004). A fentebb részletezett okok miatt a mintában szereplő romák közel háromnegyede él a 2020-as évi minimálbér értéke alatt. A megkérdezettek között mindössze 6% azoknak az aránya, akik jövedelme meghaladja a középfokú végzettséget igénylő, teljes munkaidős bérezést. Mindez azzal a hátránnyal is járhat, hogy sokan a szürke-, vagy feketegazdaság felé fordulnak. A vizsgálat során készített interjúk tapasztalatai is arra mutatnak, hogy a munkaadói oldalon a feketemunka a foglalkoztatással járó költségek egy részének elkerüléséhez vezet, egyúttal a munkavállalók munkabére magasabb lehet a hasonló munkakörökben hivatalosan bejelentett állásnak (Pálóczi & Kozma, 2016). Ugyanakkor nem

szabad megfelelkezni arról, hogy az álláskeresőket esetében a járulékfizetés elmulasztása az egészségi állapot romlásával, illetve bizonyos kor felett problémát okozhat (Pálóczi & Kozma, 2016). A kiegészítő jövedelemszerzési lehetőségek tekintetében a roma munkavállalók kétharmada vállal további munkát, amelyek között a legnépszerűbb a kertgazdálkodás (32,9%) és a fakitermelés, de piacokon való kereskedés is.

A megkérdezett cigány nemzetiségűek körében az elvárt jövedelem a minimálbér és a garantált bérminimum közé esik, amely a vizsgálat időpontjában nettó 107 ezer és 149 ezer forint között van (NAV, 2020). A biztonságot nyújtó, teljes munkaidős foglalkoztatásra és a kötött havibérré mutatkozik a legnagyobb igény, míg a részmunkaidős, vagy alkalmi foglalkoztatást elsősorban a gyermekgondozási segélyben részesülők, illetve a háztartásbeliek preferálják. Meglepő lehet ugyanakkor, hogy a közmunkaprogramban résztvevők elvárásai sokkal mérsékeltebbek. Az általuk kapott közmunkabér, kb. nettó 54 ezer forint, 8 órás munka esetén (NAV, 2020) már kisebb mértékű növekedése is elfogadható lenne számukra. A közfoglalkoztatás javára írható a juttatás kiszámíthatósága. Ezzel szemben az alkalmi munkák esetén kapott teljesítményalapú bérezés a megbízó elégedetlensége esetén kockázatokat rejthet.

A közfoglalkoztatás hatása a romák munkaerőpiaci helyzetére

Az alacsony végzettség hozzájárulhat a közfoglalkoztatási programokban való magasabb arányú részvételhez, mivel a kiszolgáltatottabb helyzet alacsonyabb presztízsű állások elfogadását eredményezheti (Pálóczi & Kozma, 2016). A Nagykanizsai járásban a megkérdezettek 70%-a részt vett már közfoglalkoztatásban, ahol az eltöltött időtartam átlagosan (megszakításokkal) 15 hónap, ugyanakkor sokan többször visszatérnek a programokba. Bár az önkormányzatokon kívül költségvetési szervezetek (pl. vízügyi igazgatóságok), egyházi jogi személyek, civil szervezetek, vízi társulatok vagy vasúti pályahálózat-működtető szervezetek is bekapcsolódhatnak a közfoglalkoztatásba, a munkaprogramban jelenleg is részt vevők több mint 90%-a önkormányzatoknál végzi a közfoglalkoztatást. Nem meglepő, hogy a célcsoport tagjai elsősorban a saját lakóhelyüket választják a munkavégzés helyszínéül. A vizsgálatban a költségvetési szervezetek jelennek meg (kb. 10%), mint munkaadók a cigányság számára. A költségvetési szervezetek által biztosított tevékenységek között ki kell emelni a Kis-Balatonhoz köthető, annak igazgatásához kapcsolódó munkaköröket (pl. nádvágás, partszakaszok fűnyírása).

A közfoglalkoztatás, jelenleg hosszú távú munkalehetőségként funkcionál, a reintegráció nehézkes. Előnye az állandó, helyben biztonságot nyújtó jövedelemszerzési lehetőség. A közfoglalkoztatásban dolgozó megkérdezettek több mint fele szerint rugalmas, a családi kööttségekből adódó feladatokhoz, a gyermekneveléshez alkalmazkodó időbeosztása van. A válaszadók szerint hátránya e programoknak az alacsony munkabéren túl a hosszabb távon a közfoglalkoztatásban rekedt emberek várhatóan alacsony nyugdíja (HR-portál, 2015).

A munkavállalók elégedettsége és motivációi

A megkérdezettek munkahelyi elégedettségi vizsgálata rámutatott, hogy relatív többségük (53%) többnyire elégedett a jelenlegi munkakörével. Ennek háttérében persze több szubjektív tényező is

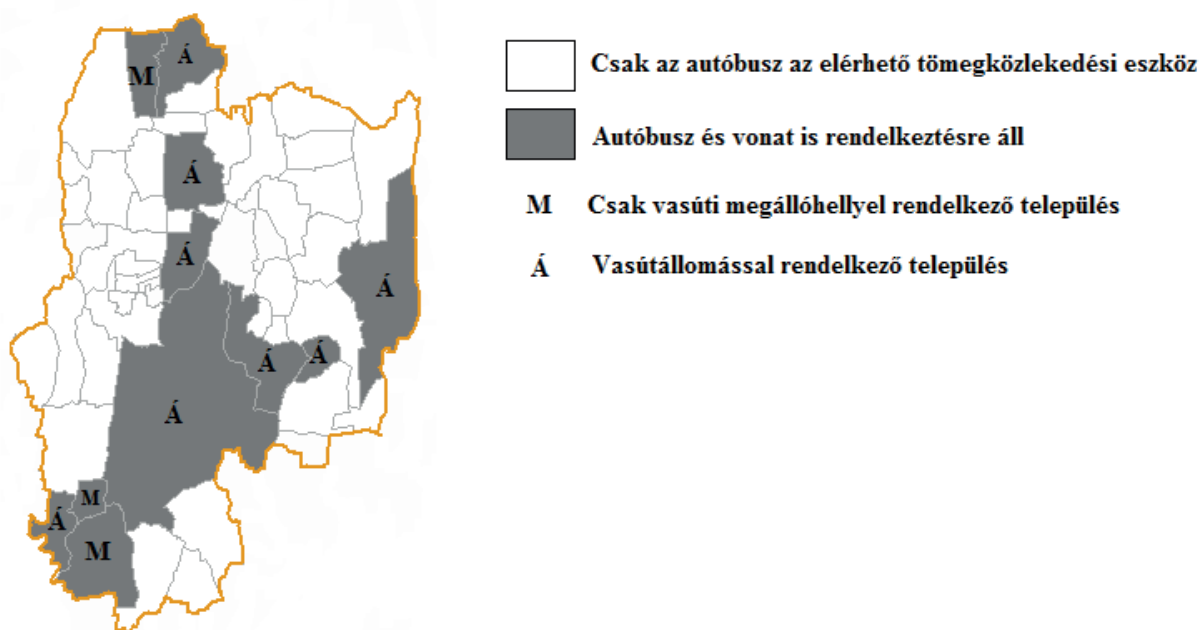
állhat (akár a pillanatnyi kedélyállapot), azonban mindenképpen jelzés értékű, hogy az indokok között szerepel, hogy a munkavégzés helye a saját település, a jó munkatársi közösség, az állandó jellegű rendszeres jövedelem, illetve az önkormányzattal való jó kapcsolat. Az elégedetlenség okozói között megjelenik az alacsony fizetés, az eltérő munkafolyamatok elsajátítása és elvégzése, valamint esetenként a bánásmóddal kapcsolatos negatív tapasztalatok. Az összességében kedvező légkör önmagában még nem változtat a munkaerőpiaci esélyeken, azonban továbbtanulási szándékkal összekapcsolva reménykeltő lehet a jövőre nézve. A teljes képhez azonban hozzátartozik, hogy sok esetben a továbbképzési hajlandóság alacsony: a mintában szereplők 60%-a, a rosszabb életkörülmények ellenére sem szándékozna javítani képzettségi szintjén.

Akik vállalják a továbbképzést, elsősorban a fizikai munkákat részesítik előnyben, amely szolgáltatásokra helyben is mutatkozik igény (villanyszerelő, kőműves, eladó, szakács, fodrász, kertész). Bár kisebb arányban, de akik szívesen tanulnának szellemi munkát igénylő szakmákat, elsősorban az informatikus, tanító, óvónő, ügyintéző képzéseket részesítenék előnyben. A válaszadók közel kétharmada ugyanakkor saját munkaerőpiaci esélyeinek javítását egy versenyképesebb, középfokú végzettséget igénylő szakma megszerzésében látja.

A cigányság térbeli mobilitási helyzete a Nagykanizsai járásban

Az egyének munkaerőpiaci helyzetét jelentősen befolyásolhatják a mobilitási lehetőségek. A vizsgált járás tekintetében tömegközlekedés terén csak a vonat- és a buszközlekedés jöhet szóba. A buszközlekedés minden településen – bár eltérő mértékben – megoldott. A járatok sűrűsége befolyásolhatja a munkába járást, e tekintetben elsősorban a zsáktelepüléseken (pl. Zalamerenye) élők érezhetik a hátrányát. A vonatközlekedés csak az 6. ábrán jelölt településeken érhető el. A közlekedő vonatok azonban elsősorban nem a kistelepülések közötti közlekedés megoldását szolgálják, hanem inkább az országos vagy a nemzetközi járatok átmenőforgalmát bonyolítják.

6. ábra. A tömegközlekedési eszközök elérése a Nagykanizsai járásban (2020)
(Adatok forrása: www.mavcsoport.hu alapján saját szerkesztés)

Az utazásra fordítható idő tekintetében – bár jelentős különbségekkel – a megkérdezettek a napi egy órát (~58 perc) tartják elfogadhatónak. A felmerülő költségek és a szabadidő jelentős csökkenése miatt a két óránál hosszabb utazási időt senki nem fogadna el. Így sokan kitartanak egy rosszabbul fizető, de közelebbi munkahely keresése mellett.

A mobilitás másik fontos eleme az utazás költsége. A megkérdezettek átlagosan 14 ezer forintnyi összeget szánnának egy hónapban a munkába járásra. Ez megközelítőleg a két város, Nagykanizsa és Zalakaros közötti 20 km-es szakasz egy havi dolgozói bérlet összegének felel meg. A Volánbusz Zrt. árait figyelembe véve (Volánbusz, 2012) megállapítható, hogy a munkahelyek többségét biztosító járási székhely és a hátrányos helyzetű kistelepülések közötti távolság áthidalása a havi húszezer forintot is meghaladhatja.

A mobilitási képesség mellett a mobilitásra való hajlandóság is lényeges eleme a munkaerőpiaci esélyeknek. A Nagykanizsai járásban megkérdezett romák több mint fele vállalná a közeli nagyvárosba a napi szintű ingázást (átlagosan 27 km). A fontosabb foglalkoztatási központok tekintetében ez a járás déli és középső részének településeit fedi le. Az észak és észak-keleti települések esetében ez azt jelenti, hogy Keszthely, míg az észak-nyugatiaknál a megyeszékhely is alternatíva. A járás nyugati feléhez közelebb fekvő településeknél pedig Letenye és Lenti jelenthet újabb lehetőségeket.

A foglalkoztatási problémák egy részére az ingázás mellett elvi megoldást jelenthet a bentlakás lehetősége. Ezt a megkérdezettek egyértelműen (kb. 92%-ban) elutasítják. Sem időszakos, sem tartós bentlakással nem hajlandók megváltoztatni ilyen módon a tartózkodási helyüket. A család, a gyermekek közelsége, a házkörüli munkavégzés, a megszokott környezethez való kötődés jelenti a fő okot. Újabb aspektusként, szorosan kapcsolódva az ingázáshoz és a bentlakáshoz, felmerült a hosszútávú, költözéssel járó mobilitás lehetősége. Ennek eredménye hasonló a fentebb megismertekhez, a válaszadók 83%-a nem szeretne elköltözni jelenlegi lakhelyéről. A költözés lehetőségét vállalkók csak komoly anyagi előnyökkel döntene a költözés mellett.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az ismert statisztikai adatok szerint a Nagykanizsai járásban él a Zala megyei cigányság mintegy harmada (KSH, 2011). A cigányság munkaerőpiacról való kiszorulásának okaihoz a hazai szakirodalom három tényezőt társít. Az alacsony iskolai végzettséget, a területi egyenlőtlenségeket és a diszkriminációt (Szabóné, 2008). A jelen vizsgálat eredményei megerősítik mind az iskolai végzettséggel, mind pedig a hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos szakirodalmi megállapításokat. A területi egyenlőtlenségek vizsgálatából kirajzolódott a járás keleti és észak-keleti részének hátrányosabb helyzete. A megfigyelt tendenciák mellé illeszthető a cigány népesség részarányában mutatkozó területi egyenlőtlenség: a romák, legnagyobb részben a foglalkoztatási szempontból kedvezőtlenebb helyzetű településeken élnek.

A mobilitási preferenciák vizsgálata rámutatott a napi szintű ingázásra, de különösképpen a bentlakásra és az elköltözésre vonatkozó hajlandóság alacsony fokára. Bár az érték elmarad a KSH munkaerő-felméréséből származó számoktól, azonban a motivációs tényezők nem mutattak jelentős különbséget, tehát támogatás (elsősorban lakhatási támogatás) igénybe vételével nagyobb arányban döntenének az elköltözés mellett.

A bérezéssel kapcsolatos elvárások rámutattak, hogy a vizsgált csoport valamivel több, mint fele a minimálbérhez közeli (de inkább ez alatti) összegű fizetésért vállalna munkát. A megkérdezettek többségének a jelenlegi keresete nem, vagy csak épphogy eléri a nettó 150 ezer forintos összeget. Ennek egyik oka, hogy a célcsoport felülreprezentált a közfoglalkoztatási programok valamelyikében, így a bérük alapesetben a nettó 54 ezer forintot éri csak el (NAV, 2020). Az állam és az önkormányzatok fontos szerepet vállalhatnak a vizsgált csoport munkaerőpiaci részvételének növelésében, mivel munkaadói szerepük fajsúlyosnak tekinthető.

A vizsgálat eredményei által feltárt nehézségekre, több, az egyes problémaköröket érintő megoldás kidolgozása lenne szükséges. Az alacsony iskolai végzettség javítása érdekében a középfokú végzettség megszerzése tekinthető elsődlegesnek a megkérdezettek körében. A középfokú végzettség tekintetében a szakiskolai vagy a felnőttképzési tanfolyamok által biztosított szakmák kaphatnak prioritást. Ilyen képzések lehetnének a vizsgált csoport preferenciái alapján a kőműves, az ács, illetve az informatikus is. A képzések közben felmerülő személyi költségeket minimalizálni szükséges, mivel a jövedelmi helyzetük alapján nem tudnák vállalni a képzések finanszírozását. Célszerű megfontolni a vidéki központokra koncentráló (pl. Zalakaros) átmeneti képzési helyszínek kialakítását, ezáltal csökkentve az utazás során felmerülő költségeket.

A képzettség szintjének növelésén túl a megkérdezettek mobilitási képességeinek és készségeinek a javítása is szükséges. Ennek feltétele a tömegközlekedési eszközök (különösen az autóbusz esetén) menetrendjének összehangolása a napi munkarenddel. A menetrendek összehangolása mellett az utazás költségtámogatása is könnyítheti a hátrányos helyzetű munkavállalók esélyeit. A megkérdezettek lehetséges, hosszú távú munkalehetőséget látnak a közfoglalkoztatásban. Ennek javítása érdekében a közfoglalkoztatás átalakítása is szükséges lehet. Olyan állami, különösképp mezőgazdasági (figyelembe véve a munkaerőpiaci preferenciákat) munkahelyek létrehozására lenne szükség, ahol képzettség hiányában is biztosítható a hatékony munkavégzés.

Varga Gergő

Volánbusz Zrt., Győr

e-mail: varga.gergo.pte@gmail.com

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ábrahám, Á., & Kertesi, G. (1996). A munkanélküliség regionális egyenlőtlenségei Magyarországon 1990 és 1995 között. A foglalkoztatási diszkrimináció és az emberi tőke váltakozó szerepe. *Közgazdasági Szemle*, 43(7–8), 653–681.
- Alpek B. L., & Tésits R. (2014). A munkaerőpiaci szenzitivitás. *Területi Statisztika*, 54(4), 333–359.
- Alpek B. L., & Tésits R. (2019). A foglalkoztathatóság mérési lehetőségei és térszerkezete Magyarországon. *Területi Statisztika*, 59(2), 164–187.
- Alpek, B. L., Tésits, R., Bokor, L. (2016). Group-specific Analysis of Commuting in the Most Disadvantaged Areas of Hungary. *Regional Statistics*, 6(1): 54–81

- Apró, A. Z. (2002). Szegregáció-munkaerőpiac-foglalkoztatási esélyegyenlőség. In Cserti Csapó, T. (szerk.), *Gypsy Studies-Cigány tanulmányok 7* (pp. 1–118). Pécs, PTE BTK Romológia Szeminárium.
- Aradi, M. (1995). Munkanélküliség Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1990–1993. *Társadalmi Szemle*, 50(2), 27–37.
- Balcsók, I., & Baranyi, B. (2004). *Határ menti együttműködés és foglalkoztatás. Kelet-magyarországi helyzetkép*. Budapest, MTA Közgazdaságtudományi Intézet Műhelytanulmányok 20.
- Bánfalvy, Cs. (1991). A hazai munkanélküliség kistükre. *Társadalmi Szemle*, 46(6), 67–74.
- Bank, K.; Rudl, J.; Técsits, R. (2003). Some Features of the Human Sphere in South Transdanubia. *Geografski Vestnik*, 75(1): 73–83.
- Cserné Adermann G., Fodor Imréné, Koltai D., Kövesi G., Kövesi J., Muity Gy., ... Váradi Á. (2006). *A felnőttek foglalkoztathatóságának növelésére irányuló komplex képzési modellek, különös tekintettel a hátrányos helyzetű csoportokra, javaslatok intézkedésekre: Kutatási zárótanulmány*. Budapest, Nemzeti Felnőttképzési Intézet.
- Dövényi, Z. (1994). Adalékok a budapesti munkanélküliség kérdéséhez. *Földrajzi Értesítő*, 43(3–4), 257–263.
- Faluvégi, A. (2010). Hogyan érintette a gazdasági válság a leghátrányosabb helyzetű kistérségeket? In Fazekas, K., & Molnár, Gy. (szerk.), *Munkaerőpiaci tükrő, 2010: Közelkép: A válság munkapiaci hatásai* (pp. 142–144). Budapest, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- Frey, M. & Gere, I. (1992). A munkanélküliség szociális hatásai. *Esély*, 4(3), 74–78.
- Hajdú, D., & Koncz, G. (2015). A felnőttoktatás hatása a nők munkaerő-piaci helyzetére a miskolci kistérségben. *Acta Carolus Robertus*, 5(1), 41–52.
- Janky, B. (2004). *A cigány családok jövedelmi helyzete*. In. Társadalmi riport 2004, Kolosi, T., Tóth, I. Gy., Vukovich, Gy. (szerk.), (pp. 400–413), Budapest: TÁRKI.
- Kertesi G., & Varga, J. (2005). Foglalkoztatás és iskolázottság Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 52, július–augusztus, 633–662.
- Kertesi, G. (2005). Roma foglalkoztatás az ezredfordulón. A rendszerváltás maradandó sokkja. *Szociológiai Szemle*, 2005(2), 57–87.
- Koncz, K. (2011). A munkaerőpiac nemek szerinti szegregációjának jellemzői, mechanizmusa és következményei. *Közgazdasági Szemle*, 58, 74–94.
- Kuddo, A. (2009). *Employment Services and Active Labor Market Programs in Eastern European and Central Asian Countries*. Washington DC: World Bank.
- Löcsei, H. (2010). A gazdasági világválság hatása a munkanélküliség területi egyenlőtlenségeire. In Fazekas, K., & Molnár, Gy. (szerk.), *Munkaerőpiaci tükrő, 2010: Közelkép: A válság munkapiaci hatásai*. (pp. 126–141). Budapest, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- Nezdei, Cs. (2017). Piachelyi vonzáskörzetek sajátosságai a balatoni üdülőkörzetben. *Modern Geográfia*, 12(2), 1–20.

- Obádovics, Cs. (2004). *A vidéki munkanélküliség térségi eloszlásának elemzése*. (Doktori értekezés, Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gödöllő, Magyarország) Elérhető: http://phd.szie.hu/JaDoX_Portlets/documents/document_3313_section_3713.pdf
- Óry, M. (2005). *Hátrányos helyzetű csoportok helyzete a munkaerőpiacon*. Budapest, Nemzeti Felnőttképzési Intézet.
- Pálóczi, Á., & Kozma, G. (2016). A roma lakosság a foglalkoztatás- és szociálpolitika tükrében. In Szilágyi, F., & Péntzes, J. (szerk.), *Roma népesség Magyarország északkeleti határtérségében* (pp. 109–126). Nagyvárad: Partium Kiadó.
- Pásztor, I. Z., & Péntzes J. (2018). A cigányság lélekszáma és helyzete egy északkelet-magyarországi felmérés tükrében. *Földrajzi Közlemények*, 142(2), 154–169.
- Pásztor, I. Z., & Péntzes J. (2012). Foglalkoztatási krízis és jövedelmi periferizálódás Északkelet-Magyarországon a roma népesség arányainak tükrében. *Területi Statisztika*, 15(4), 353–371.
- Schwertner, J. (1994). Parázsló munkaerőpiac. *Tér és Társadalom*, 8(1-2), 59–82.
- Szabóné Kármán, J. (2008). A roma/cigány népesség helyzete. In Kopp Mária (szerk.), *Magyar lelki állapot* (pp. 415–427). Budapest: Semmelweis Kiadó.
- Szenyéri, Z. (2019). Dombóvár környéki települések német nemzetiségű lakosságának létszámváltozása 1941-2011 között. *Modern Geográfia*, 14(2), 1–34.
- Tésits R., & Alpek B. L. (2013): A képzettség, mint területi differenciáló faktor a leghátrányosabb helyzetű álláskereső körében. *Szakképzési Szemle* 29(1), 21–33.
- Tésits R., & Alpek B. L. (2019): Appearance of European Employment Policy in the Rural Areas of Hungarian-Croatian Border Region. *Eastern European Countryside* 20(1), 55–71.
- Tésits, R. (2003). *A válságtól a szerkezetátalakításig Baranyai foglalkoztatás az ezredfordulón I*. Pécs, Egyetemi Kiadó.
- Tésits, R. (2005). The Theoretical Grounds to Regional Analysis of Atypical Employment Forms. *Geograficky Casopis* 57(1): 43–55.
- Tésits, R., & Bokor, É. (2005). New Directions in the spreading of Hungarian telework. In: Tésits, R., Tóth, J., & Vonyó, J. (szerk.) *Atypical Forms of Employment Expansion : Experiences of the Visegrad Countries*. Pécs, Magyarország: Doctoral School of Earth Sciences, University of Pécs, Baranya County Labour Centre, pp. 127–150.
- Tésits, R., & Bokor, L. (2000). Esélyegyenlőség a munkaerőpiacon: A kísérleti távmunkaprogram monitoring-vizsgálata. In: Dövényi, Z (szerk.) *Alföld és nagyvilág: Tanulmányok Tóth Józsefnek*. Budapest, Magyarország: MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, pp. 95–108.
- Tésits, R., & Bokor, L. (2005). Új irányok a magyarországi távmunka terjedésében I. *Humánpolitikai Szemle*, 16(1): 14–24.
- Tésits, R., Székely, É., Apró, A. Z., & Mátrai, J. (2005). Non-conventional employment on labour market: self-employment in Baranya County. In: Tésits, R.; Tóth, J.; Vonyó, J. (szerk.) *Atypical Forms of Employment Expansion : Experiences of the Visegrad Countries*. Pécs, Magyarország: Doctoral School of Earth Sciences, University of Pécs, Baranya County Labour Centre, pp. 151–176.
- Tímár, J. (1992). Munkanélküliség – foglalkoztatáspolitikai – gazdaságpolitika. *Társadalmi Szemle*, 47(10), 25–34.

- Tímár, J. (1997). A munkaerőpiac változásai 1997 és 2002 között. *Közgazdasági Szemle*, 44(1), 987–999.
- Vitányi, F. (2013). A romák foglalkoztatási esélyei a bihari kistérségben. *Kultúra és Közösség*, 4(4), 45–49.

Egyéb források

- Nemzeti Adó- és Vámhivatal (2020). A minimálbér és garantált bérminimum. Elérhető: https://nav.gov.hu/nav/ado/jarulek/Minimalber__garantalt_berminimum.html (utolsó letöltés ideje: 2020. 04. 21.)
- Központi Statisztikai Hivatal (2017). Mikrocenzus 2016 Demográfiai adatok. Elérhető: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_3.pdf (utolsó letöltés ideje: 2020. 04. 02.)
- Központi Statisztikai Hivatal (2011). Népszámlálás 2011. <http://www.ksh.hu/nepszamlalas>
- Belügyminisztérium (2018). Mit kell tudni a közfoglalkoztatásról? Elérhető: <https://kozfoglalkoztataskormany.hu/tajekoztato-a-kozfoglalkoztataskormanyhu> (utolsó letöltés ideje: 2020. 04. 05.)
- Központi Statisztikai Hivatal (2012). Munkaerő-piaci diszkrimináció. *Statisztikai Tükör*, VI(81). Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/merodiszki12.pdf> (utolsó letöltés ideje: 2020. 05. 02.)
- Központi Statisztikai Hivatal (2018). *Munkaerőpiaci helyzetkép 2014-2018.* (2014). Elérhető: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohelyz/munkerohelyz17.pdf> (utolsó letöltés ideje: 2020. 04. 12.)
- NFSZ (2019). *Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat.* Elérhető: https://nfsz.munka.hu/Lapok/full_afsz_kozos_statisztika/full_afsz_telepulessoros_munkanelkulisegi_adatok.aspx (utolsó letöltés ideje: 2020. 03. 19.)
- Szakpolitikai Stratégia: A 2014–2020 közötti időszak foglalkoztatáspolitikai célú fejlesztéseinek megalapozása. (2014). Elérhető: https://ngmszakmaiteruletek.kormany.hu/download/a/4c/c0000/Fogl_Strat_14-20_elfogadott.pdf (utolsó letöltés ideje: 2020. 05. 02.)
- OFTK (2014). Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Kon koncepció. 1/ 2014. (I. 3.) OGY határozat, Magyar Közlöny 2014/1.
- Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (2020). *Térségi szociális adatok.* Elérhető: <https://www.teir.hu/tersegi-szoialis-adatok/kivalasztott-mutatok.html?xteiralk=tsa&xids=1183,1184,1185,1186&xtertip=J&xterkod=196> (utolsó letöltés ideje: 2020. 05. 07.)
- MÁV- Csoport (2020). Vasútállomásokkal és megállóhelyekkel kapcsolatos adatok. Elérhető: www.mavcsoport.hu (utolsó letöltés ideje: 2020. 04. 21.)
- Volánbusz (2012). Volán autóbusz díjszabásaival kapcsolatos adatok Elérhető: <https://www.volanbusz.hu/hu/jegy-es-berlet/helykozi-dijszabasi-informaciok/dijszabas> (utolsó letöltés ideje: 2020. 04. 02.)